

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на
ОНС „доктор”
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика (научна специалност Специална
педагогика – Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност)

Автор: **Константин Антонов**

Научен ръководител: **проф. д-р Катерина Караджова**

Рецензент: **проф. д-р Цветанка Ценова**, СУ „Св. Климент Охридски”

***Тема: „Стратегии за развитие при деца с умствена изостаналост в условията на
дневен център”***

Константин Антонов е роден на 28. 05. 1989 г. в гр. Тетевен. През 2012 г. завършва с отличие СУ „Св. Климент Охридски”, специалност Специална педагогика, модул Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност. През 2013 г. продължава образованието си в магистърска програма по Ерготерапия за деца и възрастни с нарушения във Факултета по начална и предучилищна педагогика към СУ. Обучава се и в курс по класически масаж във ФНПП. В началото на 2014 г. е зачислен като редовен докторант по Специална педагогика – Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност в Катедрата по специална педагогика и логопедия във ФНПП. Успешно преминава през вътрешна защита на дисертационния си труд в края на 2016 г.

Докторантът има сериозна професионална биография с начало през 2007 г., когато участва като доброволец в Дневен център за деца и младежи с увреждания в гр. Тетевен. През 2010 г. работи в Център за настаняване от семеен тип в с. Гложене. В продължение на две години и половина е младши учител в Първо помощно училище „Проф. д-р Георги Ангушев“ – гр. София. По-късно работи като ресурсен учител в 122 ОУ „Николай Лилиев“ – гр. София. От 1 март 2017 г. е ресурсен учител в Професионалната гимназия по селско стопанство "БУЗЕМА" - гр. София. Развива и частна практика с деца със специални образователни потребности.

За защитата на дисертационния труд Константин Антонов е представил всички изискуеми документи съгласно Правилника за организацията и провеждането на

докторантурата в Софийския университет "Св. Климент Охридски". Защитата се провежда при спазване на всички клаузи от ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение. Това дава право на Научното жури да изслуша и оцени кандидатът за придобиване на образователно-научна степен „доктор” в съответствие с чл. 30 от ЗРАСРБ и чл. 26 от Правилника за прилагане на закона.

I. Оценка на актуалността и значимостта на научния проблем

Научният труд е насочен към усъвършенстване на методите на обучение и внедряване на иновативни практики в обучението на децата с умствена изостаналост. Това е най-многобройната и социално значима категория деца със специални образователни потребности и в този смисъл научните разработки в очертаното изследователско поле са много актуални и приноси. Очаква се иновациите да се синхронизират с действащия образователен модел, прилаган при тези деца, и да съдействат за по-ефективното им образование, социализация и интеграция в обществото. Алтернативните стратегии за въздействие и развитие на умствено изостаналите деца, обучавани в дневни центрове, са проблем с признато положително отражение върху учебно-възпитателната дейност в областта на Специалната педагогика, който не е разработен теоретично. Ето защо емпиричната проверка на ефикасността на алтернативните обучителни стратегии е голямото достойнство на дисертационния труд.

II. Оценка по формални показатели: обем, структура, оформление и стил на изложение

Работата на К. Антонов напълно удовлетворява изискванията за дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор” по формални показатели. Темата е точно формулирана и насочваща към същността на изследвания научен проблем. Обемът на разработката е 279 компютърни страници плюс приложения, общо 291 страници. Структурата ѝ включва: увод, теоретичен обзор с 9 пункта, изследователска програма, експериментално-аналитична част; очертани са изводите от изследването и тяхната приложимост, дадени са препоръки към практиката, оформени са приносите от труда, използваната литература и приложенията. Отделните части на дисертацията са балансирани по съотношение и добре озаглавени, с изключение заглавието на точка 3. 5, чиято дълга формулировка е трябвало да бъде спестена. Библиографската справка

съдържа 146 литературни източника, от които 107 на кирилица, останалите на латиница. Литературата е правилно подбрана съобразно темата на дисертационния труд и в по-голямата си част е съвременна. При описанието ѝ в библиографската справка е допусната неточност: годината на издаване на някои трудове е отбелязана след името на автора (№№ 23, 34, 45 и др.), а на останалите – в края на описа на труда. Би трябвало в това отношение да се спазва единен стандарт – БДС. В текста присъстват многобройни таблици и графики, които създават прегледност и информативност на данните от изследването. Разработката е технически много добре оформена и написана на ясен език, създаващ впечатление за задълбоченост както в теоретичните въпроси, така и в коментарите на резултатите от изследването.

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

1. Увод и преглед на теорията по темата на дисертацията

Още в увода на дисертационния труд докторантът навлиза в проблемите, към които той е насочен, изтъква тяхната важност и необходимостта от разработване на алтернативни подходи при обучението на децата с умствена изостаналост. С това той убедително обосновава своя тематичен избор.

Литературното проучване изминава пътя от базисните към конкретните аспекти на научната проблематика по темата на дисертацията. Разгледани са въпроси, включващи богата информация, и те са подложени на компетентен анализ.

Докторантът прави обстоен преглед на основните аспекти в теорията на умствената изостаналост, като се спира на нейното дефиниране, на терминологични аспекти, на въпроси, засягащи причините за поява на умствена изостаналост, нейните характеристики и форми на проявяване. Особено внимание се отделя на когнитивното функциониране при интелектуална недостатъчност и на присъщите за тази патология дефицити в уменията за общуване. Проследени са редица авторски становища и теории, включително в съпоставителен план и с необходимите обобщения върху литературните дискусии. Особеностите на умствената изостаналост са представени с тяхното отражение върху формирането на адаптивни качества и социални умения, във връзката им с възможностите за обучение, предлагани от съвременната специална педагогика в рамките на интегрираното и включващото образование.

При анализа на процеса на формиране на знания, умения и навици е отдадено дължимото както на руската научна литература (Виготски, Галперин, Рубинщайн и др.), така и на западната (Пиаже, Ериксън, Брунер и др.), при което е създадена цялостна картина на важен аспект в детското развитие. Подробно е проучена в исторически и в национален план законодателната база на интегрираното образование в контекста на въпроса за отношението на обществото към потребностите на индивидите с увреждания. Впечатлението, че тази част на дисертацията, която не е от съществено значение в контекста на темата на труда, е ненужно разширена, се смекчава от това, че докторантът успява да подчертае сложните и дискуссионни аспекти в изложената материя. Добре са представени статутът, обучаващите функции и корекционно-възпитателните възможности на дневните центрове. Сред тях са различните арт-терапевтични средства (рисуване, драматерапия, музикотерапия и др.), които са разгледани като алтернативни на традиционното училищно обучение средства с развиващо и допълващо действие.

Тази част на разработката е плод на добросъвестен труд и показва широката професионална и теоретична култура на докторанта, най-вече знания за децата с интелектуална недостатъчност и за възможностите за тяхното обучение – в днешния свят и конкретно у нас. Литературните данни са разгледани обективно, с разбиране и вникване в тях. Същевременно се забелязва следната слабост: недостатъчно съответствие между цитираната в текста и описаната в библиографията литература. Доста автори (на стр. 13, 14, 31 и пр.) явно са прецитирани, без да е посочен оригиналният източник, а това означава, че докторантът трябва да подобри уменията си за работа с научна литература. Макар тази слабост да не накърнява цялостно качествата на теоретичния анализ, препоръчвам да не се допуска и стриктно да се спазва научната етика.

2. Постановка на изследването

Програмата на изследването е пълна и правилно построена. Ясно и в логическа взаимовръзка са определени предметът, обектът, целта, задачите – 6 броя, и хипотезите на изследването – 6 броя. Подробно е представен по пол, възраст, диагнози контингентът на изследването – 20 деца в експериментална и 15 в контролна група. Двете групи обаче неправилно са представени заедно, вместо да бъдат диференцирани, за да се видят собствените им характеристики. Децата и юношите от експерименталната група посещават дневен учебен център, а тези от контролната –

център за социална рехабилитация и интеграция. Това явно е основният критерий, по който са сформирани експерименталната и контролната група, но той не е изтъкнат от автора, а е оставен на подразбиране, което създава впечатление за недостатъчна яснота. Въпросът ми към докторанта е: защо е въведен този критерий за обособяването на двете групи, какви априори съществуващи различия има между тях и защо не са обяснени? Изследваните лица (ИЛ) са нехомогенно разпределени по пол, възраст и степен на умствена изостаналост, и това е продиктувано от разбирането, че двете извадки – експерименталната и контролната, трябва да отразяват реалния състав на ползвателите на услугите, предоставяни от дневните центрове и от социалните заведения. Дадено е кратко описание на ИЛ от експерименталната група по типичните им характеристики и прояви, които са проучени и регистрирани чрез наблюдение. Добре би било аналогично да се опишат и ИЛ от контролната група.

Инструментите на изследването са два: обучаващ експеримент и анкети, предназначени за две категории реципиенти – специалисти, работещи с децата с умствена изостаналост в дневните центрове (35 човека), и родители/настойници на тези деца (35 човека). Във втората част на дисертацията детайлно е описан първият инструмент – психолого-педагогическото изследване, с всички негови елементи (стимулен материал, процедури, етапи, оценяване на реакциите на ИЛ). Тук, на стр. 113-114, не е необходимо отново да се коментират теориите на Виготски и на Галперин като основа на експеримента, достатъчно е да се направи препратка към стр. 43-44, където веднъж вече са анализирани. Вторият инструмент – анкетата, отсъства от втората част на труда, за нея се съобщава в следващата му част – при анализа на резултатите от изследването. Съгласно неговия замисъл, до отговори за валидността на хипотезите се стига по един малко сложен начин: част от тях се проверяват посредством психолого-педагогическото изследване, а друга част – чрез мненията на анкетиранияте. От такава гледна точка анкетата би трябвало също да бъде вписана към дизайна на изследването, още повече, че някои въпроси в нея засягат ползата от прилагането на алтернативни средства за въздействие като PECS, Макатон и др. Някои въпроси, включени в анкетата, нямат отношение към дисертационната тематика (напр. тези, които засягат ролята на медиите, финансирането на дневните центрове и др.), те разкриват по-скоро проблеми на интегрирането образование, така че на събраната с тях информация трябва да се признае само допълващо значение.

3. Анализ на резултатите от изследването

С проведеното психолого-педагогическо изследване се установява степента на обучаемост на децата и юношите от експерименталната и от контролната група. Използвана е модификация на методика за изследване процесите на научаване на Сахаров-Виготски, с която се разкрива зоната на актуалното и зоната на близкото развитие на ИЛ. Изследването е осъществено според изискуемите регламенти и получените резултати са внимателно анализирани, като се търси статистическата значимост на данните чрез добре подбрани математико-статистически методи.

Резултатите са представени количествено в табличен вид и са илюстрирани с диаграми, които онагледяват добре търсените закономерности. Количественият анализ в тази част преобладава над качествения. Изследването доказва статистически значими различия между двете групи при преминаването от по-нисш към по-висш етап на овладяване на знания, които са в полза на експерименталната група. Авторът поддържа мнението, че „... наблюдаваната разлика по време на провеждане и на четирите етапа на психолого-педагогическото изследване между експерименталната и контролната група е осезаема и значима” (стр. 136). С какво обаче се обяснява превъзходството на едната група над другата е важен въпрос, на който докторантът трябва да даде отговор. Друг въпрос, очакващ отговор, е: наблюдават ли се вътрегрупови различия в обучаемостта на децата в зависимост от тяхната възраст и коефициент на интелигентност, респективно от степента на умствена изостаналост? Това не е обект на изследването, но е немаловажен допълнителен фактор, влияещ върху резултатите.

Анализът на резултатите от анкетното проучване на мненията на специалистите и на родителите също следва пътя от количествения анализ към интерпретацията на получените резултати. Търсят се множество корелации между отделни отговори на реципиентите и на тази база се извличат съответните доказателства. Тук отново са включени серия таблици и графики с илюстративно съдържание. Коментарите към отделните данни (качественият анализ) са по-богати и стойностни в сравнение с тези в предходната част, и в това личи компетентността на докторанта по редица въпроси от професионално естество. Но този факт не би трябвало да води до „препоръки към практиката” в този раздел (стр. 243), те имат място в следващ раздел.

Статистически се доказва, съгласно изложените мнения на реципиентите-специалисти, че прилагането на Монесори-терапията и Монтесори-ориентираните дейности има положителното въздействие за развитието на децата и младежите с умствена изостаналост, посещаващи дневен учебен център. Мненията на родителите

показват, че те оценяват положително груповата работа с алтернативни корекционно-терапевтични средства. За установяване статистическата значимост на резултатите тук с водещо значение е прилагането на Хи-квадрат тестът. Въпреки неговата общоизвестност, не би било зле да се обясни защо е избран, каква конкретно е доказателствената му стойност – както неговата, така и на останалите математико-статистически методи.

4. Изводи и приноси от изследването

От изследването са направени надеждни изводи на база получените резултати. Изводите се отличават с яснота и логичност. Докторантът много акуратно е проследил връзката между резултатите и хипотезите на изследването, изтъквайки доколко хипотезите намират потвърждение в данните от изследването и в кои аспекти не се потвърждават. Стига се до убедителното обобщение, че определени алтернативни средства за въздействие, прилагани в дневните центрове, имат положителен ефект върху развитието на децата и юношите с умствена изостаналост. От такава позиция авторът отправя няколко адекватни препоръки към практиката, като същевременно очертава изследователските перспективи, които неговият труд трасира в науката – възможностите за бъдещи изследвания в същото поле. Оформени са 4 приноса от изследването с достоверен характер, които може да се приемат изцяло, тъй като отразяват оригиналните елементи на дисертационния труд.

IV. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът на дисертационния труд представя основните компоненти на дисертацията в достатъчно изчерпателен вид. Той отразява адекватно съдържанието му и позволява научната общност да се запознае накратко с най-важното в труда. Може да се направят две забележки: 1. за да е пълен авторефератът, е необходимо да се включи и библиографията на използваната литература; 2. теоретичната част на дисертацията би могло да се представи в по-сбит и обобщен вид.

Докторантът има 5 публикации, свързани с темата на дисертационния труд, една от които е в съавторство. Тази публикационна активност удовлетворява достатъчно необходимостта от научни изяви на К. Антонов. Положителен е фактът, че някои публикации не са само теоретични анализи, а включват и резултати от собственото изследване. При описанието на собствените си публикации авторът не е посочил страниците, на които се намира неговият материал в съответния източник. Това, както

и по-детайлният анализ на публикациите му, води до две препоръки: 1. при библиографското описание на статия/доклад в списание/сборник да се посочват и страниците, на които се намира статията/докладът; 2. да има съответствие между цитирани в текста и вписани в библиографската справка източници. Препоръките отразяват част от изискванията, които редакционните колегии на престижните научни издания имат към авторите, и е полезно младият учен да ги има предвид.

V. Оценка на личните качества на докторанта

Докторантът участва активно в живота на българската специално-педагогическа общност и проявява интерес към всички проблеми и новости в теорията и практиката на специалната педагогика. В хода на своето докторантско обучение той е бил успешно ангажиран с преподавателска работа в дисциплини към специалност специална педагогика. Личи, че към изследователската си работа и докторантските си задължения се е отнесъл много сериозно, като е показал както умения за научна дейност, така и съпричастност към проблемите на децата със специални образователни потребности.

Заклучение

Дисертацията на Константин Антонов е добре реализиран научен труд, който разкрива ползата и необходимостта от въвеждането на ефикасни практики в областта на специалното образование. Качествата на дисертационния труд показват, че докторантът владее методологията на научните изследвания и може самостоятелно да ги извършва. Съобразяването със забележките в тази рецензия би му помогнало в бъдеще време да се реализира и усъвършенства на научното поприще.

На основание положителната си оценка препоръчвам на уважаемото Специализирано научно жури да допусне до публична защита и да присъди на Константин Антонов образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност Специална педагогика - Педагогика на деца с интелектуална недостатъчност.

23. 04. 2017 г.

Рецензент:.....

(проф. дпн Ц. Ценова)